

Ибрагимова Т.К.

СЕМАНТИКАЛЫК СИНТАКСИС МАСЕЛЕЛЕРИНИН
ТҮРКОЛОГИЯДА ИЗИЛДЕНИШИ

Ибрагимова Т.К.

ИССЛЕДОВАНИЕ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧЕСКИХ ВОПРОСОВ
В ТЮРКОЛОГИИ

Т.К. Ibragimova

THE RESEARCH OF THE SEMANTIC SYNTACTIC MATTERS
IN THE FIELD OF TURKOLOGY

УДК: 811.512/145

Бул макалада семантикалык синтаксис маселесинин түркология илиминде, анын ичинде кыргыз тил илиминде изилдениши каралып, жөнөкөй сүйлөмдөрдүн, анын ичинде эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр жалпы эле түрк тилдеринин, анын ичинде кыргыз тилинин түзүлүшүндө семантикалык жана грамматикалык маанилүү категория, көп аспектиүү элемент катары тарыхый жактан калыптанууга жана семантикалык айкалыштарга дуушар болуу менен, толук маанилүү лексемаларды, синтаксистик конструкцияларды жана морфемаларды алып жүрөрүнө басым жасалды. Эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр концентрацияланган сүйлөм түзүүнүн модели катарында тилдик, географиялык, тарыхый, этнографиялык жана маданий белгилерди камтыйт.

Негизги сөздөр: эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөм, синтаксистик бирдиктер, (синтактемы и синтагмы), татаал тил бирдиктери, синтаксистик модель, лексема, морфема, универсалия, синтаксистик конструкциялар.

В этой статье, в первую очередь, подверглись комплексному анализу структурная основа простого предложения в тюркских языках и моделирования их как синтаксической категории общезыкового значения. В то же время, лексическое наполнение простых предложения в киргизском языке служат основой формирования логико-семантической структуры простого предложения как универсальной единицы естественного языка. Также, показаны многоаспектность синтаксической структуры простого предложения в киргизском языке и общезыковой каркас семантической структуры простого предложения в тюркских языках. Следовательно двусоставное предложение в киргизском языке как синтаксическая категория формируются веками и отражая концептологическую эволюцию практической жизни кочевников репрезентируют дистрибуции синтаксических единиц в языковой ментальности народа.

Ключевые слова: двусоставные простые предложения (распространенные), синтактемы и синтагмы (синтаксические единицы), двуязычные языковые единицы, синтаксическая модель, лексема, морфема, универсалия, синтаксические конструкции.

This article is based on the research of the semantic syntactic matters in the field of Turkology as well as in the science of the Kyrgyz language. It also points out how simple sentences as well as double systematic simple sentences of all Turkic languages in general including the semantically and grammatical important category in the formation of the Kyrgyz language became subjected to historical reformation and

semantically combined as a multi - aspect element putting emphases on lexeme, syntactic constructions and morpheme. Double systematic simple sentences include the linguistic, geographical, historical, ethnographic and cultural sings as a concentrated model of sentence formation.

Key words: double systematic simple sentence, syntactic units, compound language units, syntactic model, lexeme, morpheme, syntactic constructions.

XX кылымдын экинчи жарымынан баштап түрк тилдериндеги жөнөкөй сүйлөмдүн тексттеги синтаксиси жана семантикалык мейкиндиги (пространство) ар тараптуу изилдөөгө алынып, түрк тилдеринде эки тутумдан турган жөнөкөй сүйлөмдөрүн айрым үлгүлөрү талдоого алынган. Мисалы, А.Н.Кононов (1949, 1960) түрк тилдериндеги синтаксистик бирдиктердин кенири алкагын алгач байыркы түрк жазма эстеликтеринин материалында иликтөөгө алып, өзбек тили боюнча бараандуу эмгегин жарыкка чыгарган. Биздин доордун алгачкы жылдарындагы түрк тилдеринин жалпы структурасы жана сүйлөм түзүүдөгү принциптери кала берсе типологиялык айрым белгилерин А.Н. Аристов¹ жана В.Радлов изилдөөлөрүндө көрсөтүү менен гана чектелишпестен, тилдердин синтаксистик багыттагы семантикалык синтаксистин жалпы эле түрк тилдериндеги типологиялык өзгөчөлүгүн илимий деңгээлде талдоого кадам ташташкан деп айтууга болот. Анткени жөнөкөй сүйлөмдөрдүн синтаксиси бир гана тилдеги байыркы катмар катарында эсептелинбестен, элдин когнитивдик көрөнгөсүн ачык, даана көрсөтө алган лингвистикалык бирдик экендигине күмөн санашкан эмес.

Белгилүү окумуштуулар В.В. Радлов, В.Томсен, С.Е. Маловдор Енисейдеги жазуулар Орхондогу жазууларга салыштырмалуу эртерээк пайда болгондугун жана Енисей жазма эстеликтери кыргыздарга тиешелүү экендиги жөнүндө алгачкы маалыматты 1697-жылы С.У. Ремезов өзү чийген картасында белгилеген. Булардан тышкары Д.Мессершмидт,

¹ Аристов Н.А. Замьтки обь этническомь составь тюркскихь племень и народностей. Сб. 1897. 234 с. 3-16), И.Бичурин (Собрание свдьнийо народахь, обитавшихь въ Средней Азии въ древняя времена. Спб, 1851, часть I, стр. 258

Ф.И. Страленберг, П.С. Паллас, Г.И. Спасский жана башка окумуштуулар таш бетинде калтырылган эстеликтердин структуралык курамына да көнүл бурушуп, биринчи кезекте информацияны толук жеткирүү максатын көздөгөн адресанттар синтаксистик денгээлде жогорку чеберчиликти көрсөтүшкөндүгүнө танданышкандыгын жашырышпайт. Жалпы эле түрк тилдери үчүн жана анын ичинде кыргыз тилинин тарыхый өнүгүүсүн далилдөөчү материал болуп саналган байыркы жазма эстеликтердин фактыларындагы синтаксистик моделдин кеп жаратууда, текст түзүү манерасындагы негиз экендигин биздин изилдөөбүз көрсөттү.

Жогоруда аталган эстеликтердин синтаксистик стилистикасына биринчилерден болуп жалпы мазмунду чечмелешкен В. В. Радлов жана даниялык окумуштуу В. Томсен айрыкча кенири токтолушкан. Ошол эле мезгилде жазуулар түрк тилдүү элдерге тиешелүү экендигин кабарлашкан. Бир эле мезгилде 1888-жылы В.А. Каллаур жана Н. Гастев Таластан рун жазуусу бар алты эстеликти табышып, алардагы келтирилген эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөргө талдоо жүргүзүүгө аракеттенишкендиги тарыхтан белгилүү. Ала турган болсок, П.М.Мелиоранский, С.Е.Малов, И.А.Батманов, В.М.Насилов, А.Н.Кононов, Н.А.Баскаков, С.Г.Кляшторный, С.Сыдыков, Ч.Жумагулов сыяктуу изилдөөчүлөрдүн илимге кошкон салымы катарында алардын тарыхый жазма эстеликтерди илимий өндүрүшкө киргизишкендиги жана алгачкы синтаксистик бирдиктерди тарыхый чындыкка айландырышкандыгында болуп саналат.

Н.К.Дмитриев башкыр тили боюнча жазылган диссертациялык изилдөөсүндө алгачкылардан болуп түрк тилдеринин семантикалык синтаксиси боюнча жөнөкөй сүйлөмдөр составына карай семантикалык варианттарды жаратарына кенири токтолгон (1948). Ошондой эле А.М.Джавадов азербайджан тилиндеги жөнөкөй сүйлөмдөрдүн тарыхый этаптарын аныктоо менен, жөнөкөй сүйлөмдөрдүн баш сүйлөмдөрдүн катышуусуна, же болбосо көмүскөдө кала берүүсү динамикалык мааниге экендигин баса белгилеген (1956). Г.И.Донидзе хакас тилиндеги жөнөкөй сүйлөмдөрдү башка түрк тилдеринин мисалында салыштырат жана алардын морфологиялык табиятын тынымсыз өнүгүүдөгү процесс катарында көрсөткөн (1957). Ошондой эле Г.Мадина (казак тили 1959), М.А.Сагитов (татар тили, 1964), А.А.Гасанов (азербайжан тили, 1964), Н.Н.Неустов (якут тили, 1972), К.И.Мадашев (азербайжан тили, 1974), И.Расулов (өзбек тили 1973) сыяктуу окумуштуулар эки тутумдан турган жөнөкөй сүйлөмдөрдүн теориялык жактан калыптануусуна олуттуу салым кошо алышты.

Жогоруда биз токтолуп өткөн окумуштуулардын эмгектеринде кыргыз тилиндеги жана ага канатташ түрк тилдеринде жөнөкөй сүйлөмдөр грамматикалык принципке негизделип жөнөкөй сүйлөмдөр биринчи кезекте эки составдуу жана бир составдуу

болуп экиге бөлүнөт. Мындай иерархияны төмөнкүдөй схемада көрсөтүүгө болот.

Х. Гафуров (1962) өзбек тилиндеги жөнөкөй сүйлөмдөрдүн структуралык табияты жана ойду тикеден тике чагылдыруудагы синтаксистик түзүлүшү алардын составына жараша болот деген жыйынтыкка келген. Ошондой эле, биз жогоруда схема аркылуу көрсөткөн жөнөкөй сүйлөмдөрдүн структуралык составы андан аркы изилдөөлөргө негизги модел жана кыртыш катарында кызмат кылып келгендигин белгилеп кетүүгө болот.

Түрк тилдериндеги синтаксистик бирдиктердин компоненттик жактан каралышы жана предикативдик жактан татаалданышы боюнча да бир канча изилдөөлөр бар. Бир эле учурда синтаксистик форманын категориялык жактан калыптануу проблемалары жана жөнөкөй сүйлөмдүн татаал сүйлөмдүн курамындагы маанилик автономиясы Г.А.Абдрахмановдун эмгегинде алгылыктуу изилденгенин айтууга татыктуу². Түрк тилине жакын түзүлүштөгү азербайжан тилиндеги атрибутивдик компоненттердин жардамы менен жасалуучу сөз айкаштары З.Будагова “Азербайджанский язык” аттуу эмгегинде карап, аталган типтеги сөз айкаштарын синтаксистик зарыл компонент катарында белгилеген. Ошондой эле аталган илимпоз атрибутивдердин жөнөкөй сүйлөмдүн ордун жана да сапаттык маанидеги синтаксистик кызматын таасын ачууга жетишкен³. Өткөн кылымдын экинчи жарымынын баштап татаалдашкан конструкциялардын синтаксистик жактан изилденүүсү колго алынып, академик Б.М. Юнусалиев Молдо Нияздын жазып калтырган эмгектерине изилдөө жүргүзгөн. Анткени Б.М.Юнусалиев ыр саптарынын рифмасын жаратууда **жөнөкөй (бир тутумдуу – эки тутумдуу) сүйлөмдөрдүн ордун таасын аныктап,**

² Абдрахманов Г.А. Основы синтаксиса сложного предложения современного узбекского литературного языка / Автореферат на соискание ученой степени доктора филологических наук. - Ташкент, 1960.

³ Будагова З. Азербайджанский язык. - 1982. - С. 61.

конкреттүү мисалдардын негизинде кыргыз тилиндеги байыркы синтаксистик тутумду көрсөткөн. Ала турган болсок, илимпоздор Б.Орузбаева, Э.Абдулдаев жана А.Жапаров тарабынан орто мектептин денгээлинде көркөм текстерди синтаксистик жактан талдоолор жүргүзүлгөндүгү **синтаксистик элементтердин** тилдик денгээлде изилдене баштагандыгынан кабар берет [Э.Абдулдаев, А. Жапаров, Б.Орузбаева. 1968.].

Кыргыз тилиндеги **синтаксистик конструкциялардын турктуулугу** жана көркөм **ой туюмду чагылдыруудагы жөнөкөй сүйлөмдөрдүн** кенири палитрасы Б.М.Юнусалиев, С.Давлетов, Х.Карасаев, А.Жапаров, академик Б.Ө.Орузбаевалар тарабынан жогорку денгээлде изилдөөгө алынып, кыргыз тилинин жөнөкөй сүйлөмдүк стилистикасынын башаты бүгүнкү чыгармаларды салыштырма планда изилдөөнү негиздеди десек жаңылбайбыз.

Синтаксистин жалпы эле көркөм текстин алкагында каралуусу жана синтаксистик стилистиканын теориялык пайдубалы профессор А.Жапаровдун фундаменталдуу изилдөөлөрү менен бекемделди деп айтууга болот (1990; 2000; 2001; 2002). Анткени аталган окумуштуунун докторлук диссертациясында структуралык стилистиканын (фонетикалык, сөз жасоо, лексикалык, морфологиялык жана синтаксистик стилистика) жалпы маселелери, ар бир бөлүмдүн өзүнө тиешелүү парадигмалык жана тилдик каражаттары иликтөөгө алынып, айрыкча синтаксистик стилистика жаңы жоболор менен толукталган. Бир эле мезгилде көркөм тексттин тилине, структуралык-семантикалык, интеграциялык түзүлүшүнө тиешелүү маселелер профессор Т.С.Маразыков (1996, 2005), С.Ж.Мусаев (2000), С.Өмүралиева (2002) тарабынан да кылдат талдоого алынып, тексттеги синтаксистик биримдик жана семантикалык варианттуулук маселеси бир кыйла прогрессивдүү чечилген.

А.Аттокуровдун “Кыргыз тилиндеги аныктооч” (2002) аттуу монографиясын жөнөкөй сүйлөмдөрдүн теориялык маселелерин камтыган эмгек катырында белгилөөгө болот.

Эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр өзүнүн тил турпаты, тагыраак айтканда, структурасы, семантикалык орду боюнча башка көптөгөн сөз айкаштарына жана кенири колдонулуучу учкул сөздөргө окшош деп бүтүм чыгарууга болот. Бирок тилде бирин бири кайталаган элементтердин узак жашоосу белгиленбейт. Ошондой эле курамындагы лексемалардын орду жана туруктуулугу боюнча кыргыз жана түрк тилдериндеги жөнөкөй сүйлөмдөр окшош экендиги тилчи-окумуштуулар тарабынан белгиленет.

Алардын ортосундагы окшоштуктар гана эмес, айырмачылыктар да арбын жана алар лингвистикалык орчундуу маселени бири экендигин төмөндөгү белгилерден байкоого болот.

- Жөнөкөй сүйлөмдөр ар бир сүйлөө моментинде, тагыраак айтканда, актуалдуу кебибизде түзүлүп,

бүткөн айрым ойду билдирип, сүйлөмдүн структуралык чегинде аныкталат.

- Ошондой эле жөнөкөй сүйлөмдөр өзүнө тиешелүү туруктуу интонацияны сүйлөөчүдөн талап кылат, башкача айтканда туруктуу басым системасына жана интонацияга ээ болот десек жаңылышпайбыз.
- Жөнөкөй сүйлөмдөр жалпы грамматикалык формасы боюнча жөнөкөй жана татаал сүйлөмдөрдүн түзүлүшүндө болушат.

Ошондой эле белгилеп кете турган жагдай, түрк тилдеринин тарыхында жөнөкөй сүйлөмдүн курамындагы жуурулушкан туруктуу сөз айкаштарынын түрдүү формалары бүткөн айрым ойду бере алышпайт. Тескерисинче, алар сүйлөмдүн жалпы курамындагы компонент катарында келише тургандыгы менен да айырмаланышат, компоненттери өзгөрүүгө учураса деле негизги алардын семантикалык катышы жана лексемалардын маанилик системасы туруктуу бойдон кала берет.

Бирок тил илиминде азыркы күнгө чейин семантикалык даяр **универсалиялар** катарында пайдаланылган эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр жана туруктуу сөз айкаштарынын ар түрдүү формаларын өзүнчө алып кароодо, алардын ортосундагы маанилүү айырмачылыктар менен негизги структуралык моделдери боюнча окшоштуктар бардай сезилет. Мындай типологиялык жана логикалык жактан болгон айырманы алардын жалпы семантикалык жана грамматикалык түзүлүшү боюнча туруктуу синтаксистик моделде болушу жана концептик маани бериши аныктайт. Жөнөкөй сүйлөмдөрдүн компоненттери туруктуу болбосо деле, кыргыз тилинде алардын ортосундагы система башкача багытта иш жүзүнө ашырыла тургандыгы төмөнкү принципалдуу айырмачылыктардан айкын көрүнөт.

- Ала турган болсок, жалпы эле түрк тилдеринде жана кыргыз тилинде эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр ич ара сүйлөмдүк системада боло алышат, башкача айтканда алардын компоненттерин сүйлөм мүчөлөрү катарында кабыл алууга болот. Демек объектик маанидеги лексемалар көбүн эсе сүйлөмдүн бир мүчөсүнүн милдетин аткаруу менен чектелишет.
- Эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр семантикалык салмагы боюнча курамындагы ядролук лексеманын ар бир коннотациялык варианты менен байланыштуу каралат жана бүткөн ой туюм катарында кабылданат.
- Эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөрдүн семантикалык түзүлүшүн морфемалык жактан гана салыштырууга болбойт. Тактап айтканда, эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөрдүн жалпы мааниси лексикологиянын денгээлинде эмес, синтаксистик алкакта гана аныкталат. Эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөрдүн коннотациялык варианттын бир сөз менен берүүгө, же болбосо алардын синонимин табууга болбойт.

• Ошондой эле эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөрдүн составындагы лексемалар, сөз айкаштары өз алдынчалыгын сактап жалпы синтаксистик курамдын компоненти катарында кабыл алынат.

Албетте кыргыз тилиндеги эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр жалпысынан алганда синтаксистик конструкциялардын принцибинде түзүлүп, бирок айрым ойду берүүгө жөндөмдүү болгон синтаксистик категорияга жана өзүнчө баскыч экендигин аныктоого жетишттик жана эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөрдү башка синтаксистик конструкцияларга карама-каршы коюуда кыргыз жана түрк тилдеринин **грамматикалык түзүлүшүн мүнөздөй алган** белгилердин бар экендигине ынандык.

- эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөрдүн негизги мааниси анын курамындагы айкалышкан лексемалардын маанисинен келип чыгат.
- аксиома катарында белгилей турган жагдай эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөрдүн составындагы сөздөр көбүн эсе өз маанисинде гана колдонулат.
- эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөрдүн семантикалык жактан болгон таасирдүүлүгү жана дидактикалык мааниси бир кыйла кенен болуу менен, айрым учурда туруктуу сөз айкашын да өз кучагына камтыйт.
- эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөрдүн составындагы сөздөрдү алардын синонимдик сынарлары менен алмаштыруу кеңири орун алуу менен бир катарда семантикалык жаңы варианттуулукка алып келери бышык.

Эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөрдүн лингвистикалык табиятын терең изилдөөгө алган кыргыз окумуштуусу С.Гапаров: “алар көп учурда түзүлүш формасы жактан да айырмаланат. Жөнөкөй сүйлөмдө берилүүчү ой жеткире, курч айтылуучу сүйлөмдөрдөн гана турбастан, алар рифмалашып, ритмдешип да келет, ички уйкаштыктар да күчтүү өнүккөн болот. Ал эми лакаптарда рифмага көп көңүл бурулбастан, образдуулук үстөмдүк кылат” деп окумуштуу баса белгилеген [14, 6-б.].

Кыргыз тилиндеги эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөрдүн тыбыштык өзгөчөлүгүнө профессор Т.К.Ахматов жана С.Өмүралиева (5) кайрылып, жөнөкөй сүйлөмдөрдүн составындагы өзгөрүүлөрдү тарыхый өнүгүүнүн жыйынтыгы катарында көрсөтүшсө, А.Иманов кыргыз семантикалык синтаксисинин башатында туруп өз пикирин төмөндөгүчө жыйынтыктайт: “Бул эмгектин негизги максаты сүйлөмдөгү сөздөрдүн орун тартибине байланыштуу кыргыз тилинин структуралык маселелерин изилдөө, сөздөрдүн орун тартибин аныктоо, сүйлөмдөгү сөздөрдүн орун тартибине таасир кылуучу факторлорду белгилөө, сөздөрдүн орун тартибинин кыргыз тилиндеги функцияларын жана принциптерин аныктоо болуп саналат”⁴. Эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр

жалпы эле түрк тилдеринин, анын ичинде кыргыз тилинин түзүлүшүндө семантикалык жана грамматикалык маанилүү категория катарында тарыхый жактан калыптанууга жана семантикалык айкалыштарга дуушар болуша тургандыгы аталган эмгекте ар тараптуу иликтенген. Мындай тилдик конструкциялар кыргыз тилинин мыйзам ченемдерин көрсөтүү менен бир катарда, кыргыз тилиндеги эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөрдүн грамматикалык өзгөчөлүктөрүн көрсөтөт.

Албетте, эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр грамматикалык жактан гана эмес, семантикалык жактан да эки тараптуу (пандуу) жана көп аспекттүү элемент. Бирок эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр кылымдар бою тилдик абалдын негизги белгисин сактап калуу менен гана чектелбестен, өз курамында **составдык бөлүк жана социалдык жүк көтөргөн көрүнүш катарында толук маанилүү лексемаларды, синтаксистик конструкцияларды жана морфемаларды алып жүрөт**. Ошондой эле кыргыз элинин чечендик өнөрүнүн өсүш деңгээлинен жана тилдик маданиятынан кабар бере алган тарыхый материал болуп да саналышат. Экстралингвистикалык факторлор тилге тийгизген таасирин биз эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөрдүн коомго жараша өзгөрүү менен элдин экономикалык, маданий жана социалдык турмушун чагылдыргандыгынан көрө алабыз.

Эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр концентрацияланган **сүйлөм түзүүнүн модели** катарында тилдик, географиялык, тарыхый, этнографиялык жана маданий белгилерди камтыйт.

Башка тилдик татаал түзүлүштөгү бирдиктер сынары жөнөкөй сүйлөмдүн тибинде түзүлгөн эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр татаал сүйлөмдүн чегинде түзүлгөн жөнөкөй сүйлөмдөргө салыштырмалуу бир кыйла жогорку баскычта турат [8, 5-б.]. Анткени кыргыз тилиндеги эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр, чындыгында, диахрониялык өңүттөн алып карай турган болсок системалуу экендигине күбө болобуз. Анткени ар бир татаал түзүлүштөгү тил бирдиктери сыяктуу эле эки тутумдуу **жөнөкөй сүйлөмдөр деле этимологиялык бекем байланышта боло тургандыгы** тил илиминде алда качан аныкталган маселе. Мындай этимологиялык жана семантикалык тутумда турган эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр жалпы тилдик структуранын тарыхый жактан өнүгүшү менен **бирге тыбыштык жана морфемалык бычымын да өзгөртүп** турат.

Анткени сөз (онотема), морфема катарында да бир кыйла ийкемдүү жана өзгөрүүлөргө бат дуушар боло турган тилдик бирдик болуп саналса, эки тутумдуу жөнөкөй сүйлөмдөр өзүнүн аныкталган **грамматикалык жана семантикалык борборуна ээ болгон татаал тил бирдиги**. Алар ички семантикалык өзгөрүүлөр менен бир катарда мезгилдин жана саясий-экономикалык, идеологиялык кырдаалдын таасирин башынан кечирет.

⁴ Иманов А. “Эки составдуу жөнөкөй сүйлөмдөрдөгү сөздөрдүн орун тартиби, Ф., 1976. - 4-б.

Адабияттар:

1. Абдрахманов Г.А., Основы синтаксиса сложного предложения современного узбекского литературного языка / Автореферат на соискание ученой степени доктора филологических наук. - Ташкент, 1960.
2. Аристовъ Н.А. Замятки объ этническомъ составъ тюркскихъ племень и народностей. Сб. 1897. – 234. - С.3-16.
3. Аванесов Р.И. Второстепенные члены предложения как грамматическая категория [Текст] / Р.И.Аванесов // Рус. яз. в шк. - 1936. - №4. - С. 53-60.
4. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл [Текст] / Н.Д.Арутюнова. - М.: Наука, 1975. -383 с.
5. Ахматов И.Х. Структурно-семантические модели простого предложения в современном карачаева-балкарском языке: (Основные вопросы теории) [Текст] / И.Х. Ахматов. - Нальчик: Эльбрус, 1983. - С. 360.
6. Адмони В.Г. Структурный каркас элементарного предложения в современных германских языках [Текст] / В.Г.Адмони // Структурно-типол. описание соврем. германских языков. - М., 1966. - С.165-197.
7. Баскаков Н.А. Структура простого предложения в тюркских языках [Текст] / Н.А.Баскаков//Тр. ин-та яз. и лит. АН Кирг.ССР. - Фрунзе, 1956. - Вып. 6.- С. 81-97.
8. Балакаев М.Б. Современный казахский язык: Синтаксис. - Алмата, 1959.
9. Батманов И.А. Способы выражения синтаксических отношений в кыргызском языке [Текст] / И.А. Батманов. – Фрунзе: Киргизгосиздат, 1940. - С. 68.
10. Бичурин И. Собрание свдннійо народахъ, обитавшихъ въ Средней Азии въ древнія времена. Спб, 1851, часть I. - С. 258.
11. Гаджиева Н.З. Основные пути развития синтаксической структуры тюркских языков [Текст] / Н.З.Гаджиева. - М.: Наука, 1973. - С. 408.
12. Иманов А. “Эки составдуу жөнөкөй сүйлөмдөрдөгү сөздөрдүн орун тартиби. - Ф., 1976.
13. Иманов А. Кыргыз тилинин синтаксиси [Текст] / А.Иманов. - Бишкек: Б., 2009. - 420-б.
14. Кононов А.Н. Грамматика современного узбекского литературного языка [Текст] / А.Н. Кононов. - М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1960. - С. 447.
15. Мусаев С.Ж. Основные способы связи компонентов сложноподчиненного предложения в кыргызском языке [Текст] / С.Ж.Мусаев // Тюркол. исслед. - Фрунзе, 1985. - С. 80-92.
16. Турсунов А. Кыргыз тилиндеги сөз айкаштары [Текст] / А.Турсунов. - Ф.: Илим, 1976. - 1-б. - 94 б.

Рецензент: д.филол.н., профессор Ибрагимов С.И.